

**O‘ZBEK XALQ OG‘ZAKI IJODIDA KINONIMLARNING
ETNOGRAFIK VA TARBIYAVIY-MIFOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Xayitbayeva Maxfira Bahodirovna

Urganch innavatsion universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu tezisda o‘zbek xalq maqollarida kinonimlar (it va uning turlarini ifodalovchi birliklar) hamda ularning boshqa zoomorfik obrazlar bilan aloqasi lingvokulturologik, etnografik va xalq pedagogikasi nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Tadqiqotda muchal tizimi, oilaviy-urug‘chilik munosabatlari va an’anaviy tarbiya mezonlarining xalq ijodidagi in’ikasi yoritilgan.*

1. Muchal Tizimi va Tabiat Hodisalari Bashoratida Zoomorfik Obrazlar

Xalq og‘zaki ijodida vaqt va taqdir tushunchalari har o‘n ikki yilda yangidan takrorlanadigan yil hisobi — muchal tizimi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, yangi yilning boshlanishi 22-mart kuniga to‘g‘ri keladi. Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asaridagi ma‘lumotlar xalq maqollarida ma‘lum bir yilning qutli yoki qutsiz kelishi, ob-havo va ijtimoiy-siyosiy sharoitlarni bashorat qilishda hayvonlar tabiati qanchalik muhim asos bo‘lganini ko‘rsatadi. Ushbu manbaga ko‘ra, yillar quyidagicha xarakterlanadi:

- **Sigir yili:** Hayvonning o‘zaro suzishish xususiyatiga ko‘ra urush va nizolar ko‘p bo‘lishi taxmin qilingan.
- **Tovuq yili:** Tovuqning yer titib don qidirishi sababli oziq-ovqat mo‘l, ammo odamlarda tashvish ortishi bilan izohlangan.
- **Timsoh yili:** Suv hayvoni bo‘lgani sababli yog‘ingarchilik va hosil mo‘l bo‘lishidan darak bergan.
- **To‘ng‘iz yili:** Tabiatiga ko‘ra qattiq sovuq, qor va ijtimoiy fitnalarning ko‘payishi bilan bog‘langan.

2. Kinonimlar Vositasida Qarindoshlik va Hamdardlik (Empatiya) Timsollari

Xalq og‘zaki ijodida kinonim ishtirok etgan maqollar jamiyat yoki oiladagi kollektivizm va ichki bog‘liqlik qadriyatlarini ifodalashda muhim metaforik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, **“Dalada bo‘ri ulisa, itning ichi achiydi”** (yoki **“Dalada bo‘ri ulisa, uying ichi achiydi”**) maqoli majoziy ma‘noda oila a‘zolari yoki yaqin qarindosh-urug‘lardan birortasining boshiga falokat tushganda, barchaning baravar qayg‘urishini anglatadi. Mazkur tushuncha o‘zbek tilida chuqur semantik parallelizmga ega bo‘lib, quyidagi muqobil variantlarda ham o‘z in’ikosini topgan:

- “Bir tish og‘risa, yonidagisi ham og‘riydi” — insoniy yaqinlik va og‘riqni his qilish;
- “Mug‘uz (shox) lat yesa, tuyoq sirqiraydi” yoxud “Bir sigirning shoxi sinsa, minginiki chirqirar” — uzviylik sadoqati;
- “Daraxtning shoxidan tutsang, tanasi eshiladi” — tabiat elementlari orqali ichki aloqadorlikning ifodalanishi.

3. Xalq Pedagogikasida Kinonimlar va Axloqiy-Tarbiyaviy Mazmun

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

Maqollar tarkibidagi kinonimik elementlar yosh avlod tarbiyasida, xususan, bolani yoshligidan mehnatga o'rgatish va uni kelajak hayot qiyinchiliklariga tayyorlashda ogohlantiruvchi va tarbiyalovchi funksiyani bajaradi. Masalan, **“Qizginamning erkasi — itginamning sirkasi”** maqolida 'sirka' (yoqimsiz, bitning maydasi va qutulish qiyin bo'lgan element) obrazi orqali bolani haddan tashqari erka qilib o'stirishning salbiy oqibatlarini va xarakter buzilishi ko'rsatiladi. Ushbu pedagogik qarash **“Erka qizning el bo'lishi qiyin”** maqoli bilan to'ldirilib, yoshligidan qiyinchilikka ko'niktirilmagan bolaning kelajakda ijtimoiy hayotga va oilaviy turmush sinovlariga bardosh bera olmasligi aniq ijtimoiy-psixologik mezonlar asosida uqtiriladi.

Xulosa

O'zbek xalq maqollaridagi kinonimlar va ularga daxldor bo'lgan tabiat obrazlari xalqning mifologik (muchal) dunyoqarashini, qarindoshlik rishtalaridagi hamdardlik falsafasini va bola tarbiyasidagi qat'iy axloqiy mezonlarini o'zida mujassam etgan muhim lingvokulturologik manbadir. Mahmud Koshg'ariy merosidan tortib jonli xalq tiligacha yetib kelgan ushbu topilmalar milliy mentallikning ajralmas qismi hisoblanadi.

